

ЕЛЕКТРОННА КОМУНІКАЦІЯ: МОВНОКОМУНІКАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ Й ЖАНРОВА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ

У статті проаналізовано мовнокомунікативні особливості електронної комунікації, подано класифікації її жанрів.

Ключові слова: електронна комунікація, комуніканти, мовленнєвий жанр.

Розвиток інформаційних технологій і нові соціальні умови, що призвели до активізації та динамізації суспільно значущих процесів у різних галузях життя, спричинили зростання популярності електронної комунікації, у межах якої створення, зберігання, оброблення та передача інформації виконуються технічними засобами, зокрема за допомогою глобальної комп'ютерної інформаційної мережі Інтернет. Завдяки новим технічним можливостям «всесвітня павутина» стала не лише джерелом інформації, а й забезпечила зворотній зв'язок між комунікантами.

Започаткував вивчення електронної комунікації канадський професор Маршал Маклюен. Головний методологічний принцип його теорії полягав у тому, що духовний та матеріальний прогрес людства визначають не знаряддя праці чи опанування природою, не економіка, політика чи культура, а технологія соціальної комунікації. Залежно від домінування тих чи інших засобів масової комунікації, М. Маклюен поділяв історію людства на чотири епохи: 1) епоха «дописемного варварства»; найвищим комунікативним досягненням людини є членороздільна мова, що сприймається на слух; 2) епоха «писемної кодифікації», коли в комунікації починає домінувати не слух, а зір, не акустичне повідомлення, а текст, закодований у писемності; 3) епоха Гутенберга - час «типографської ери»; для цього періоду характерним є те, що людина стає розумнішою не за рахунок спілкування з людьми, а завдяки індивідуальному читанню; 4) сучасна епоха синтезу «людини слухаючої» та «людини, що дивиться». Електричні та електронні засоби зв'язку, за словами Маклюена, - це «комунікаційна революція» в історії людства [8].

Інтерес дослідників до Інтернет-комунікації також відображений в лінгвістичних працях останнього десятиліття (В.Аксаак, К.Балакірев, А.Войскунський, С.Димченко, Л.Капанадзе, Л.Компанцева, С.Коноплицький, С.Матвєєва).

Надзвичайно широке розповсюдження Інтернету, проникнення його в усі сфери життя вимагає детального вивчення, а також розуміння його ролі в різних галузях комунікативної взаємодії. При цьому очевидно, що спілкування за допомогою комп'ютерної мережі Інтернет має певні характерні особливості, які спричинили формування специфічних принципів організації Інтернет-комунікації, а також зумовили поширення в цій комунікативній сфері специфічних жанрових форм та тактико-стратегічних моделей.

Тому завданням статті є систематизація наявних у вітчизняній і зарубіжній комунікативній лінгвістиці досліджень про Інтернет-комунікацію, опис її диференційних ознак, класифікація жанрової наповненості та окреслення основних тактико-стратегічних моделей спілкування.

Відомо, що лінгвісти зверталися до вивчення природи та функціонування мовленнєвих жанрів, починаючи з другої половини ХХ століття. Проблему створення їх типології намагалися вирішити й багато сучасних лінгвістів (Н. Арутюнова, О. Баранов, Ст. Гайда, В. Дементьєв, О. Земська, К. Кожевникова, М. Федосюк, Т. Шмельова), але це питання досі залишається відкритим. З позицій комунікативної лінгвістики, мовленнєві жанри – це тематично, композиційно й стилістично усталені типи повідомлень, об'єднані метою спілкування, задумом мовця з урахуванням особистості адресата, контексту та ситуації спілкування. Під мовленнєвою комунікацією традиційно розуміють обмін інформацією за допомогою загальної системи мовних символів. Дослідники виділяють три види комунікації, якими послуговується сучасна людина: усна, писемна (документальна) та електронна.

Електронна комунікація, або Інтернет-комунікація, – один з можливих термінів для позначення спілкування в мережі Інтернет, при якому створюється особлива модель реальності, що характеризується ефектом присутності людини в ній і яка дозволяє діяти з уявленими й реальними об'єктами. Синонімами до цього терміна також можуть бути: Інтернет-спілкування, комунікація в електронному середовищі, комп'ютерно-опосередкована комунікація, опосередковане комп'ютером спілкування, веб-комунікація, віртуальна комунікація та ін.

Електронна комунікація має низку диференційних ознак. Так, О.Долгополов вказує на специфічність Інтернет-комунікації порівняно зі спілкуванням, яке не опосередковане комп'ютером: «мережа не є безпосередньою копією реального життя, вона має свої функціональні доміанти, зокрема такі, як зміна суб'єктно-об'єктних відносин, особливості мотивації користувачів, включення до процесів комунікації лише деяких соціальних груп, технологічні детермінанти комунікативної дії. Усі вони спричиняють зміни будь-якого об'єкта, який приходить в онлайн із оффлайну, а також характерні властивості тих явищ, які виникають безпосередньо в мережевому просторі» [2]. Ці та інші особливості Інтернету дозволяють говорити про нього як про «особливий вид комунікативного простору, основу якого складає синтез традиційних і специфічних законів комунікації взагалі та власне мовленнєвої комунікації» [9, 25].

Найбільш важливими характеристиками Інтернету як комунікативного середовища, на думку С. Матвєєвої, є: 1) зумовленість соціальними факторами; 2) особлива відкритість; 3) інтерактивність; 4) процесуальність; 5) розширення (порівняно з традиційним уявленням про комунікацію) діапазону каналів зв'язку й особлива їхня комплексна взаємодія [9, 25].

Проте цей перелік ознак електронної комунікації не є вичерпним. Різні дослідники [5; 10; 11; 12] виокремлюють інші її суттєві риси, які узагальнено можна подати у вигляді такого переліку:

1. Інтернет-комунікація відбувається у новому інформаційному просторі, який характеризується великою кількістю суб'єктів спілкування та їх взаємодією. В Інтернет-комунікації змішуються, поєднуються та доповнюються жанри, стилі, типи та види мовлення. Одні з них змішуються, інші, навпаки, діляться, треті зберігають свої характерні риси, четверті зникають, п'яті з'являються, а шості виникають у мовній практиці вперше.

2. Прагматична організація Інтернет-комунікації основними одиницями вважає такі гіперкатегорії, як гіпертекст, віртуальний дискурс, жанровий формат.

3. Суб'єкт Інтернет-комунікації одночасно виконує багато ролей, одночасно існує в багатьох реальностях. Тому змінюються принципи організації комунікації: у неї з'являється трансформаційний, кроскультурний характер.

4. Інтернет-комунікація заснована на принципах актуальності, доступності, інтерактивності, автономності та інтертекстуальності. Такий рівень комунікації говорить про багатство культурних практик у певній культурі. Ця множинність формує розвиток тексту, дискурсу, самого процесу комунікації, які поєднують минуле, сучасне та майбутнє, філософію, релігію, психологію, мову в єдину систему.

5. Дистантність, розділення у часі та просторі, опосередкованість комп'ютером. Ці умови ускладнюють процес комунікації в Інтернеті, вона стає багатокомпонентною, внаслідок чого отримує дві моделі реалізації – асинхронну та синхронну.

6. Інтернет-комунікація використовує нову форму мови – усно-писемну, яка специфічно впливає на нормотворення, жанротворення та реалізацію всієї комунікації в мережі.

Психологічні особливості Інтернет-комунікації, виявлені на основі аналізу робіт Ю.Бабаєвої, О.Смислової, А.Войскунського, Е.Белінської, А.Жичкиної, С.Книга, Т.Тайлера, П.Вейлес та ін. дозволяють стверджувати, що цей тип комунікації має такі характеристики:

1) відсутність матеріальних кордонів сприяє здійсненню комунікації з представниками різних культур, забезпечуючи можливість як групової, так і міжособистісної взаємодії;

2) відсутність психологічного ризику віртуального характеру комунікації дозволяє користувачу відкрито виражати себе, використовуючи при цьому максимум мовних засобів, розробляти й практично випробовувати різні комунікативні стратегії, що сприяють встановленню взаєморозуміння з представниками інших культур;

3) конструювання власної ідентичності і зміна способів самопрезентації в середовищі Інтернет сприяє розвитку творчого ставлення до мови й мовлення, за допомогою яких здійснюється самоактуалізація особистості;

4) знижена чутливість емоційного впливу сприятливо впливає на розвиток лінгвістичного компонента полікультурної мовної особистості завдяки актуалізації проблеми свідомого й реального добору мовних засобів для досягнення комунікативних цілей [7].

Безперечно, специфічними особливостями процесу Інтернет-комунікації є насамперед такі важливі для мовленнєвої комунікації категорії, як час й простір.

На відміну від традиційної комунікаційної взаємодії, процес спілкування в Інтернеті може відбуватися в двох часових режимах: у режимі реального часу, негайної реакції на репліку (чат) і в режимі, де реакція на висловлювання з'являється через певний час (гостьова книга, форум, блог). У першому випадку комунікація максимально наближена до реального спілкування декількох співрозмовників, що помітно з характерних для такого типу комунікації різноманітних ознак розмовного стилю, доповнених деякими рисами комп'ютерного обміну інформацією. У другому типі спілкування комуніканти обмінюються відповідями через деякий час після висловлювань та реплік; їхнє спілкування є публічним, відкритим для сприйняття й доступним для прочитання й коментування кожному з учасників комунікації [9, 28].

Не менш важливою з погляду специфіки Інтернет-комунікації виступає проблема адресанта й адресата. Адже багато людей в Інтернеті спілкується під вигаданими іменами – псевдонімами або ніками (прізвиськами). Саме завдяки можливості адресанта не викривати себе реального в Інтернеті досягається найбільша його безпека, що стимулює довіру й відкритість. Внутрішня свобода, безпека, яку дає вигадане ім'я, невидима зовнішність і нікому не відома життєва особиста історія дозволяють створити «новий світ», у якому суб'єкт не турбується про правила й умовності реального світу, не боїться бути впізнаним і осудженим за свої погляди, ідеї, вчинки. [9, 31]. Результатом є розвиток псевдоідентичності: у комунікацію вступає не реальна особа, а та, якою учасник спілкування хоче себе уявити, чим пояснюється так званий «карнавальний характер» [9, 31] спілкування в мережі.

Також однією зі специфічних особливостей Інтернет-комунікації є відсутність традиційних невербальних засобів комунікації, з одного боку, і використання особливих паралінгвістичних засобів, з іншого. Так, інтерес для дослідження з позиції теорії комунікації становлять факти використання в Інтернеті невербальних засобів спілкування – так званих смайликів (під смайликами розуміють набір графічних символів у вигляді картинки).

На сьогодні в електронній комунікації сформувалися власні мовленнєві жанри. Поняття «мовленнєвий жанр» у сучасній лінгвістиці сприймається та інтерпретується дослідниками по-різному. Уже дослідження другої половини ХХ - початку ХХІ ст. дають підставу говорити про певні одиниці спілкування - мовленнєві жанри. У сучасній лінгвістиці домінує таке визначення: мовленнєвий жанр - тематично, композиційно й стилістично установлені типи повідомлень - носіїв мовленнєвих актів, об'єднаних метою спілкування, задумом мовця з урахуванням особистості адресата, контексту та ситуації спілкування.

Сьогодні жанрова панорама Інтернет-комунікації відрізняється неоднорідністю, включає як традиційні, немережеві жанри, так і жанри, що сформувалися й дістали змогу функціонувати лише в середовищі Інтернету. В Інтернет-комунікації «формування та функціонування різних жанрів проходить в умовах дистантного, опосередкованого сукупністю мереж і технічних систем спілкування, усередині відповідних сфер діяльності (наприклад, публіцистичної, правової, естетичної, релігійної, побутової)» [13, 648 - 649.]. Крім того, як твердить Л.Іванов, жанри Інтернет-комунікації можуть бути поділені на «жанри,

споконвіку мережеві, тобто породжені самим використанням мови в мережі, і жанри, запозичені глобальною мережею з інших сфер спілкування. До перших належать насамперед жанри неспеціального спілкування – чати й дискусійні групи. До других, наприклад, – анотації науково-технічних статей або провідні електронні ЗМІ» [3]. У більш пізньому дослідженні Л.Іванов подає більш гнучку систему жанрової класифікації, виділяючи поряд з названими порубіжні жанри, що поєднують риси традиційних та електронних жанрів: «з жанрової точки зору можна виділити три різні групи об'єктів у мові електронних засобів комунікації: жанри інших функціональних різновидів мови без очевидних змін, традиційні жанри, що адаптуються до мови електронних засобів комунікації й представлені там у змінній формі, і, нарешті, жанри, властиві тільки мові електронних засобів комунікації» [6, 791].

Очевидно, що жанрова структура Інтернет-комунікації постійно еволюціонує, з'являються нові форми дистантного контакту й опосередкованого спілкування. Розгалужена стильова картина зумовлена множинністю функціональної природи електронної комунікації. Проте існування й функціонування більшості текстів певного жанру Інтернет-комунікації в усній або писемній формі дозволяють об'єднати жанри в дві великі групи: «жанри, що тяжіють до писемних текстів, і жанри, що є своєрідним гібридом писемного й усного тексту (найбільш характерним прикладом такого гібрида є, безумовно, чат)» [4, 307].

До жанрів електронної комунікації належать веб-сайт, електронна пошта, чат, форум, блог, телеконференція, гостьова книга, дошка оголошень, електронний журнал, електронна бібліотека, домашня сторінка, каталог, рекламні банери. Але цей перелік є відкритим і неповним.

Найбільш поширеним мовленнєвим жанром електронної комунікації є веб-сторінка (або веб-сайт). Унаслідок зіставлення електронних текстів з писемними було виявлено, що електронним текстам веб-сторінок притаманні такі риси: 1) дискретність (розпад на окремі сегменти - самостійні тексти, приховані під тими чи іншими гіперпосиланнями); 2) довільність послідовності текстових сегментів, що складають електронні тексти досліджуваного типу; 3) варіювання розміру, шрифтів, кольорів текстових фрагментів, які можна побачити за один раз на екрані монітора комп'ютера; 4) невеликий обсяг кожного з окремих текстових сегментів; 5) мультилінійність; 6) неієрархічність відносин між сегментами; 7) поліадресатність.

Отже, Інтернет-комунікація має певні, властиві лише їй характеристики, які не знаходять свого вияву (чи мають певні обмеження) у інших видах комунікації. Характерними рисами електронної комунікації є опосередкованість, відкритість, інтерактивність, процесуальність, умовність, прагматична організованість, доступність, дистантність, дистанціювання у часі та просторі, наявність власної форми мови – усно-писемної. Організація Інтернет-комунікації спирається на такі прагматичні характеристики, як наявність гіпертексту, віртуального дискурсу та специфічного жанрового формату. У перспективі цікавим і актуальним є дослідження мовної реалізації тактико-стратегічних моделей комунікації та

лінгвістичних особливостей різних Інтернет-жанрів, які на сьогодні не є дослідженими.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бергельсон М.Б. Языковые аспекты виртуальной коммуникации (Языковое поведение в сети Интернет) / М.Б.Бергельсон // Вестник МГУ, сер.19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2002. - №1. – С.55-67.

2. Долгополов А. Свойства и признаки объектов гуманитарного Интернета [Электронный ресурс] / А.Долгополов. // Режим доступа: <http://www.relga.ru/Environ/WebObjects/tgu-www.woa/wa/Main?textid=279>

3. Иванов Л.Ю. Язык интернета: заметки лингвиста [Электронный ресурс] / Л.Ю.Иванов.– Режим доступа: www.ivanoff.ru/rus/ozhweb.htm.

4. Капанадзе Л.А. На границе письменного и устного текста: структура и тенденции развития электронных жанров / Л.А.Капанадзе // Голоса и смыслы. Избранные труды по русскому языку. – М., 2005. – С.305-320.

5. Коноплицкий, С. М. Соціальні аспекти комунікації в мережі Інтернет: феноменологічний аналіз [текст] : дис. ... канд. соціол. наук: 22.00.01 / Коноплицкий Сергей Михайлович; НАН України, Інститут соціології. – К., 2006. – 154 с.

6. Культура русской речи: энциклопедический словарь-справочник [под ред.Л.Ю.Иванова, А.П.Сквородникова, Е.Н.Ширяева и др.] – М.: Флинта: Наука, 2003. – С.791.

7. Кущенко, Ольга Сергіївна. Формування культури Інтернет-комунікації майбутніх учителів засобами інформаційно-комунікаційних технологій [текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Кущенко Ольга Сергіївна; Дніпропетр. нац. ун-т. – Дніпропетровськ, 2008. – 249 с.

8. Маклюэн Г. М. Галактика Гутенберга. Сотворение человека печатной культуры. Перевод с английского и примечания: А. Юдин. М.: 2003. [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/3568>

9. Матвеева Світлана Анатоліївна. Сайт як жанр Інтернет-комунікації (на матеріалі персональних сайтів учених): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15 / Матвеева Світлана Анатоліївна; Луганський національний педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2006. – 212 с.

10. Носов Н.А. Виртуальная психология / Н.А.Носов.– М: Аграф, 2000. – 432 с.

11. Переломов А.Ю. Інтернет як канал зв'язку переклад-опосередкованої комунікації в мультілінгвальних та мультикультурних контекстах / А.Ю.Переломов// Філологічні трактати. – Том 2. – 2010. – №3. – С. 183-187.

12. Розина И.Н. Теория и практика компьютерно-опосредованной коммуникации в России: состояние и перспективы / И.Н.Розина // Теория коммуникации & прикладная коммуникация: вестник Российской коммуникативной ассоциации: сборник научных трудов. – Вып.1. – Ростов н/Д., 2002. – С.185-192.

13. Стилистический энциклопедический словарь русского языка [под ред.М.Н.Кожинной]. – М.: Флинта: Наука, 2003. – С.528.

В статье проанализированы речевые особенности электронной коммуникации, приведены классификации ее жанров.

Ключевые слова: электронная коммуникация, коммуниканты, речевой жанр.

In the article features of electronic communication were analyzed, classifications of its genre were shown.

Keywords: electronic communication, the communicants, linguistic genre.